

Textul în teoria sintaxei: perspective europene și românești

Elena Tamba Dănilă

1. „Obiectul” sintaxei îl constituie îmbinarea cuvintelor în *unități sintactice* care implică *raporturi sintactice*, unele dintre acestea fiind generatoare de *funcții sintactice*.

Referitor la unitățile sintactice, în sintaxa clasică a limbii române există opinii diferite în ceea ce privește numărul lor și terminologia folosită. În lucrările mai „vechi” de gramatică românească modernă se acceptă, ca unități sintactice (într-o ierarhie de la cea mai mică la cea mai mare), *partea de propoziție*, *propoziția* și *fraza*. În unele studii de specialitate mai „noi”, în afară de unitățile sintactice menționate, se acceptă, ca unități sintactice, și *substitutul* (*de propoziție*, *de frază*, eventual, *de text*¹) și *textul*.

Substitutul (*de propoziție*, *de frază*, eventual, *de text*)², ca unitate sintactică, constituie o *soluție terminologică* mai „nouă” pentru un *concept* mai „vechi”, denumit în literatura de specialitate cu diferiți termeni (*propoziție monomembră*³, *cuvânt-propoziție*, *cuvânt-frază*⁴, *propoziție neanalizabilă*⁵, *enunț nonpropozițional*⁶, *enunț sintetic*⁷). *Substitutul* este exprimat, principal, prin adverbe de afirmație și de negație, ca *da*, *ba*, *ba da* etc., prin anumite interjecții propriu-zise, de tipul *vai!*, *oh!*, *ei!* etc., prin adverbe incidente, neurmărite de conjuncția *că*, de tipul *desigur*, *firește* etc. și prin vocativul numelor, ca în *Băiete, vino acasă!*). *Substitutul* preia informația semantică a unei propoziții, a unei fraze, eventual, a unui text; apare mai ales în limbajul vorbit și familiar, de aici cu extensiuni în literatura artistică; implică pentru interlocutor obligatoriu un raport de incidență⁸, apărând mai ales în cadrul dialogului (*Maria, ce dor mi-a*

¹ Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a Limbii Române. II. Sintaxă*, Iași, Institutul European, 2002, p. 1066 [= Dimitriu, *Trat.*, II]. *Substitutul de text* este un concept (și un termen) foarte recent, propus de același gramatician, concept pe care l-am exemplificat într-o altă lucrare.

² Vezi nota 1.

³ Nicolae Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945, p. 36; Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 559 [= Iordan-Robu, *LRC*].

⁴ G. Ivănescu, *Gramatica și logica I*, în „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe Filologice, I, 1963, p. 262.

⁵ *** *Gramatica limbii române*, volumul II, *Sintaxa*, București, Editura Academiei Române, 1964, p. 64 [= *GA II*]; *Enciclopedia limbii române*, București, Univers enciclopedic, 2001, s. v. *vocativ* [= *ELR*].

⁶ Iordan-Robu, *LRC*, p. 558.

⁷ Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Polirom, 1997, p. 355.

⁸ Pentru soluții și bibliografie, vezi Dimitriu, *Trat.*, II, p. 127 și Aurelia Merlan, *Sintaxa limbii române*, Iași, 2001, p. 265.

fost de tine!), iar ca raport facultativ, raportul de subordonare cu o apozitie (*Ah, s-a spart vaza!*); în structura sa nu se poate identifica nici o funcție sintactică; în majoritatea lucrărilor de specialitate se recunoaște, ca o excepție, funcția de *apozitie*⁹ pe care substitutul de „atenționare”¹⁰ – nume în vocativ o poate îndeplini (*Tu, fată, ai greșit!*). *Substitutul de text* este „tradus” de către vorbitor pentru interlocutor, printr-un text.

2. În demersul de față avem în vedere un anumit tip de structură din limba română legată de *text*, care structură, după părerea noastră, nu a fost luată în atenție până acum în teoria sintactică.

Textul constituie un **concept** sintactic mai „nou” în lingvistica generală, de unde a „trecut” și în lingvistica românească, concept care a primit interpretări pornind de la criterii diferite. Astfel, în *pragmatica textului*, el a fost definit ca o „secvență lingvistică scrisă sau vorbită formând o *unitate comunicatională*, indiferent dacă se are în vedere o înșiruire de fraze, o singură frază sau un fragment dintr-o frază”¹¹. Unii lingviști consideră că este necesară o nouă formă a lingvisticii – o *lingvistică a textului* (pornind de la ideea că textul reprezintă un nivel al limbii în general, astfel încât această *lingvistică a textului* se constituie într-o *hermeneutică a sensului*¹²) și de o *gramatică a textului, transfrastică* (ce studiază textul ca nivel al structurării gramaticale a unei limbi). Despre *gramatici textuale* vorbesc și lingviștii generatiști, care pleacă de la modelul de geneză a frazei pentru a explica geneza textului¹³. Din perspectivă lingvistică, textul este privit fie ca o unitate care aparține nivelului semantic, unitate care satisface funcția de comunicare, fiind în acest caz o *unitate de semnificație*¹⁴, care finalizează actul de comunicare, cu relevanță la nivel textual, fie ca o unitate gramaticală, care aparține nivelului sintactic¹⁵ (opinie pe care o împărtășim), și care unitate, după părerea

⁹ În unele lucrări de specialitate, se menționează și alte funcții sintactice posibile ale numelui în vocativ. Carmen Vlad, *Categoria gramaticală a persoanei la substantiv SCL*, XXI, 1970, nr. 3, p. 275-282, este de părere că vocativul, în prezența imperativului, are funcția sintactică de subiect, iar când nu apare pe lângă un imperativ, este subiectul unei propoziții eliptice. Mioara Avram, *Poate fi vocativul parte de propoziție?*, LR, XXIX, 1980, nr. 2, p. 163 sqq., vorbește, pe lângă rolul de *apozitie* pe care îl poate avea substantivul în vocativ, și despre „singura parte de propoziție care are tangență cu acest caz” – atributul adjectival acordat, exprimat prin adjectiv propriu-zis sau prin pronume în vocativ, dar nu se precizează parte a cărei propoziții ar fi.

¹⁰ Pentru *vocativul de atenționare*, vezi Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1085-1086.

¹¹ Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, București, Editura Babel, 1996, p. 384 [= Ducrot-Schaeffer, *Noul*].

¹² Eugenio Coseriu, *Textlinguistik*, Tübingen, 1980, varianta la care facem trimitere – Eugenio Coseriu, *Linguistica del testo*, Roma, La Nuova Italia Scientifica, 1997, p.62. Vezi și Eugen Coseriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, Editura Academiei Române, tom XXXII, 1992-1993, p. 76.

¹³ Ducrot-Schaeffer, *Noul*, p. 387.

¹⁴ Ion Diaconescu, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 219 sqq.

¹⁵ Pentru discuții și bibliografie, vezi Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1092 sqq.

noastră, se situează, ținând cont de principiul stratificării, pe cea mai înaltă treaptă a ierarhiei *parte de propoziție, propoziție, frază, substitut, text*.

În literatura de specialitate mai există și alți termeni folosiți pentru a desemna o unitate sintactică superioară *frazei* – care, așa cum am arătat, este individualizată prin conceptul și termenul de *text* –, în acest caz fiind vorba de „dublete terminologice” care acoperă, total sau parțial, „realitățile” din limbă numite de acesta: *enunțul, sintagma, lanțul de macrostructuri, paragraful/alineatul*. Astfel, *enunțul* este înțeles de Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, Editura Academiei, București, 1967, p. 193, ca „unitate de bază, fundamentală, specifică a nivelului sintactic”, ceea ce constituie un dublet terminologic pentru *text*, pe care, de altfel, îl numește și *lanț de macrostructuri* (alt dublet terminologic). Valeria Guțu-Romalo, *Sintaxa limbii române*, București, 1973, p. 21, înțelege prin *enunț* „o secvență fonică... care poartă o anumită informație, reprezentând o comunicare”, care se subcategorizează în *enunțuri fundamentale și enunțuri complexe* (p. 72), ceea ce constituie dublete terminologice pentru *propoziție, frază, eventual, text*. La Alexandru Dirul, *Schițe de gramatică funcțional-semantică a limbii române*, Chișinău, 2002, p. 234, *enunțul* este considerat „o unitate sintactică cu ajutorul căreia se realizează actul comunicativ”, ceea ce se «suprapune» și peste *text*. Mihaela Secrieru, *Un concept necesar – opoziția vidă (O)*, în „Analele Universității din Iași”, secțiunea III e. Lingvistică, tom XLVIII, 2002, p. 100, este de părere că „deasupra frazei, ca unitate sintactică, se află o altă unitate sintactică – *enunțul sintactic*”, unitate sintactică maximală și integrantă. Așadar, *enunțul* este un dublet terminologic pentru *propoziție, parte de propoziție, frază și pentru text*.

* * *

Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediția a II-a, București, 1956, p. 500 – preluând ideile lui Ferdinand de Saussure¹⁶ – înțelege prin *sintagmă* „orice unitate a vorbirii ... dacă exprimă un înțeles potrivit cu intenția vorbitorului”, ceea ce constituie un dublet terminologic și pentru *text*. În favoarea considerării *sintagmei* ca unitate sintactică se pronunță și Sorin Stati, în *Sintagma și sistemul sintactic al limbii*, „Studii și cercetări lingvistice”, VIII, 1957, nr. 4, p. 431.

* * *

Paragraful/alineatul este considerat de Vasile Șerban, *Teoria și topica propoziției*, București, 1974, p. 44, o unitate sintactică superioară *propoziției*, care poate conține una sau mai multe *fraze*, dar, întrucât nu îndeplinește toate condițiile de existență a unei unități sintactice (nu există un raport sintactic caracterizant între componentele sale), nu poate constitui o unitate de sine stătătoare.

¹⁶ Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, Payot, 1976, p. 170, (în traducere românească: *Curs de lingvistică generală*, trad. de Izverna Tarabac, Iași, Polirom, 1998, p. 135).

* * *

Considerând, așa cum am arătat mai sus, că termenii *enunț*, *lanț de macrostructuri*, *sintagmă*, *paragraf/alineat* nu acoperă întotdeauna „realitățile” din limbă pe care le au în vedere, fiind doar „dublete terminologice”, neavând o argumentare suficientă pentru prezența lor în terminologia sintactică românească, suntem de părere că acești termeni se suprapun, parțial sau total, peste *conceptul* actualizat prin *termenul* de *text*.

Acceptând că *textul* este o *unitate sintactică*, cea mai mare unitate sintactică din limba română¹⁷, suntem de acord cu faptul că aceasta este o unitate de „rang” superior (*frazei* și, implicit, *substitutului de frază*), care îndeplinește cele trei condiții de existență a unei unități sintactice¹⁸:

a) are informație semantică: caracteristica semantică ce individualizează *textul* este *continuitatea informației semantice în sensul intenției comunicative a vorbitorului*¹⁹, continuitate care se realizează, în regulă generală, prin vizarea aceleiași referent;

b) „materialul” de construcție²⁰: *textul* este divizibil în două sau mai multe unități sintactice de același „rang” (*fraze*, eventual, *substitute de frază*);

c) în interiorul unității sintactice în atenție se contractează anumite raporturi sintactice caracterizante, motivate de intenția comunicativă a vorbitorului, în funcție de care *textul* poate fi subcategorizat în: *text cu raport sintactic caracterizant de incidență*, de *coordonare*, de *subordonare*, *explicativ*, *text cu raport sintactic caracterizant mixt*, *text mixt cu minimum două raporturi sintactice caracterizante* (de tipul celor menționate imediat mai sus)²¹.

Admițând *conceptul* și *termenul* de *text*, considerăm că există unele tipuri de structuri care nu se încadrează în acest concept, anume, tipul de structură *substituit de text* + *text*, care contractează un raport sintactic caracterizant de *subordonare*:

„Vai! tot mai gândești la anii când visam în academii,
Ascultând pe vechii dascăli cârpocind la haina vremii,
Ale clipelor cadavre din volume stând s-adune
Și-n a lucrurilor peteci căutând înțelepciune?
Cu murmurele lor blânde, un izvor de *horum-harum*
Cîștigând cu clipoceală *nervum rerum gerendarum*;
Cu evlavie adâncă ne-nvârteau al minții scriptet,

¹⁷ „Unitate maximală” la Rodica Nagy, *Sintaxa limbii române. I*, Editura Universității Suceava, 2002, p. 100 [= Nagy, *Sintaxa*].

¹⁸ Dimitriu, *Trat.*, II, p.1105.

¹⁹ *Ibidem*, p. 1097.

²⁰ *Ibidem*, p. 1105.

²¹ La Nagy, *Sintaxa*, p. 100, *textul* este privit tot ca unitate sintactică, dar și semantico-pragmatică, la nivelul căruia se manifestă doar raporturile sintactice de coordonare, apozitiv, intermediar explicativ și intențional (de incidență).

Legănând când o planetă, când pe-un rege din Egipt.

.....

Atunci lumea cea gândită pentru noi avea ființă,

Și, din contra, cea aievea ne părea cu neputință.”

(M. Eminescu, *Opere*, vol. I-XVI,

București, 1939, vol. I, p. 140)

Acest tip de structură are în comun cu **textul propriu-zis** continuitatea informației semantice și existența raportului sintactic caracterizant de **subordonare** între două „elemente” indispensabile comunicării, **substitutul de text** impune, pentru a fi decodificat de interlocutor, o „traducere” de către vorbitor printr-un **text**, care reprezintă, astfel, o **apozitie**. Diferența specifică față de **textul propriu-zis** o constituie „materialul” de construcție, care, în cazul acestei structuri, este individualizat prin unități sintactice de „ranguri” diferite, și anume, un **substitut de text** și un **text**, cu mențiunea că, în această structură se include chiar un **text**, ceea ce îl diferențiază net de acesta. În ideea unei ierarhii a unităților sintactice, nu se poate vorbi de un **text**, ca unitate sintactică superioară în structura căruia să intre chiar un **text**. De aceea, considerăm că pentru acest tip de structură ar trebui să se vorbească de o nouă unitate sintactică superioară **substitutului de text** și chiar **textului**.

3. Idei generale. Dacă în teoria sintactică mai „veche” nu era luat în considerare **textul** ca unitate sintactică, mai „nou” se admite și această unitate sintactică, la care considerăm că o „nouă” treaptă, superioară, în evoluția teoriei limbii o reprezintă necesitatea includerii unei structuri de tipul **substitut de text + text**, pentru care suntem de părere că ar trebui să se vorbească de o nouă unitate sintactică, superioară **textului**. Astfel, dată fiind evoluția teoriei gramaticale moderne, nu mai poate fi vorba de o acceptare drept unități sintactice ale limbii române doar a **propoziției**, a **părții de propoziție**, a **frazei**, a **substitutului** și a **textului**, ci de o nouă treaptă, necesară, și anume, se impune admiterea unei noi unități sintactice pentru tipul de structură **substitut de text + text**.

Le texte dans la théorie de la syntaxe: perspectives européennes et roumaines

*Dans la théorie syntaxique plus „vieillie”, le texte en tant qu’unité syntaxique n’était pas pris en considération, plus récemment, on admet aussi cette unité syntaxique à la quelle on considère qu’une étape supérieure dans l’évolution de la théorie de la langue est constituée par la nécessité d’une nouvelle unité syntaxique pour les structures de type **substitut de texte + texte**. De cette manière, vue l’évolution de la théorie grammaticale moderne, on ne peut plus accepter, en tant qu’unités syntaxiques de la langue roumaine, seulement la **proposition**, la **partie de proposition**, la **phrase**, le **substitut** et le **texte**, mais il faut admettre aussi une nouvelle unité syntaxique pour le type de structure **substitut de texte + texte**.*